

CUPRINS

CÂTEVA CUVINTE LA ÎNCEPUT	007
UN MIRACOL. În care o maimuță descoperă magia comerțului și se transformă într-un contabil.	009
BANII ȘI BĂNCILE. În care maimuța inventează banii și sistemul bancar și aflăm cum standardul aurului devine standardul datoriei.	023
O PETRECERE „FIECARE CU ALE LUI” LA NIVEL GLOBAL. În care maimuța închide niște porți și deschide altele, apoi începe să facă schimburi cu întreaga lume.	047
UN MECANISM MAGIC. În care îl întâlnim pe filozoful moral, Adam Smith, și vedem cum maimuța noastră se transformă în Scrooge McDuck – și aflăm motivele pentru care „mâna invizibilă” are nevoie de reguli ca să funcționeze cum trebuie.	067
CAPITALUL. În care studiem ce este capitalul, aflăm cum tehnologia poate să implice cooperare și cum poate contribui la crearea unei piețe de capital.	081
PĂMÂNTUL ȘI CREȘTEREA. În care construim mega-orașe, ne lăsăm vacile să pască afară, ne bucurăm de cafea, prăjituri și gogoși.	099
UN DRAM DE FERICIRE. În care analizăm de ce oamenii bogați sunt deseori portretizați ca fiind diabolici și dacă mai mulți bani chiar te fac mai fericit și, dacă da, cât de mulți bani sunt suficient de mulți?	119
DIN CE ÎN CE MAI CURIOSI. În care maimuța și capitalul se aventurează în cyber-spățiu, cad printr-o gaură de iepure, colonizează viitorul și fac comerț cu derivate și bitcoin.	145
ZARVĂ ÎN SATUL GLOBAL. În care maimuța reușește să deschidă și să închidă un fast-food, iar Imperiul contraatacă.	169
CE A ÎNVĂȚAT MAIMUȚA? În care parcurgem istoria și economia pe repede înainte – și poate găsim câteva perspective noi.	189
VREI SĂ AFLI MAI MULTE?	206

Câteva cuvinte la început

Este ceva ce îmi doresc.

La fel ca orice persoană care se implică în ceva - construcția unei case, compunerea unui cântec sau întemeierea unei familii - este ceva ce îmi doresc.

Sau, dacă chiar sunteți pretențioși, sunt două lucruri pe care mi le doresc.

Primul este să încerc să explic, odată pentru totdeauna, cum companiile, banii și alte elemente din lumea economiei nu sunt expresia a ceva diabolic. Economia este pur și simplu încercarea noastră de a face viața cât se poate de bună într-o lume cu resurse limitate. Este despre a bugeta. Toate centrele comerciale, toate băncile, toate cantitățile masive de bunuri și servicii de care suntem înconjurați sunt, în definitiv, expresia dorinței noastre de a fi fericiți. După cum vom vedea, încă de la începuturile timpului am descoperit un principiu atât de puternic, care, în cele din urmă, avea să transforme întreaga lume într-o singură și uriașă piață. Am descoperit principiul schimburilor comerciale. Și nu e nimic ciudat în asta. La urma urmei, toată lumea vrea să își maximizeze gradul de fericire. Dacă vreți să fim critici, putem spune că, de-a lungul timpului, am dezvoltat o dependență. Am putea spune că această cursă în urmărirea fericirii a ajuns la extremă, iar acum amenință să ne distrugă și pe noi, și planeta noastră. Aceasta este o chestiune în privința căreia vă las pe voi să decideți.

Al doilea lucru pe care mi-l doresc este să fac economia ceva mai distractivă și mai accesibilă. Mulți oameni consideră banii, afacerile și alte aspecte ale economiei nu doar imposibil de înțeles, ci de-a dreptul plictisitoare. Sper ca această carte să demonstreze că cele mai multe elemente din lumea economiei pot fi înțelese fără probleme. Iar când lucrurile pot fi înțelese, de obicei sunt ceva mai distractive.

Câțiva oameni extraordinar de generoși și talentați au avut grijă ca *Maimuța și banii* să nu rămână doar o idee din mintea mea.

Jan Rydén Bonmot a împărtășit cu mine din înțelepciunea, răbdarea și intelectul lui jovial și m-a ajutat să văd dincolo de propria-mi linie a orizontului. Îți mulțumesc, Jan, pentru toate discuțiile fabuloase, momentele în care am râs și paharele de vin. Ești un adevărat savant.

008 Și îți mulțumesc și ție, Patrik Instedt. Ești un magician magnific și un artist. Ilustrațiile tale nu sunt doar frumoase și ingenioase; sunt de-a dreptul artă, cu tot ceea ce implică acest cuvânt, îndemnându-i pe cei ce o observă la reflecție și contemplare.

Alături de echipa mea editorială de la Bokförlaget Stolpe, condusă de Marika Stolpe, care a coordonat felul în care cartea a fost finalizată cu cantități egale de fermitate, dragoste și considerație, lucrurile nu puteau să meargă altfel decât bine.

La final, dar cu siguranță nu „în ultimul rând“, aș vrea să transmit uriașe mulțumiri și multă dragoste către Karin af Klintberg, producătorul demonic.

Dacă eu sunt tatăl cărții *Maimuța și banii*, atunci tu ești mama ei.

STOCKHOLM, SEPTEMBRIE 2022

Dr. Kjell A. Nordström

1

Un miracol

În care o maimuță descoperă magia
comerțului și se transformă
într-un contabil

*Friends
Forever*

M

AIMUȚE CARE FAC SCHIMBURI.

Asta suntem. Era adevărat în trecutul îndepărtat și este adevărat și acum.

O maimuță nomadă, aproape lipsită de păr, care vrea să supraviețuiască și să se reproducă.

Nimic ieșit din comun, ca să zicem așa. La fel ca orice alt animal, și pentru cele mai apropiate rude ale noastre - cimpanzeii, cimpanzeii bonobo, gorilele și urangutanii - viața se desfășoară în jurul propriei existențe. Pentru o perioadă lungă de timp, am încercat să ne considerăm unici. Diferiți de animale. Astăzi, totuși, am înțeles stupizenia acestei idei. Suntem descendenți ai maimuțelor. Asta e situația.

Am evoluat în Africa cu două sau trei milioane de ani în urmă. De-a lungul anilor, dorința noastră de a supraviețui ne-a dus în fiecare loc de pe glob. Ne-am aventurat prin lume și într-un final ne-am adaptat fiecărui tip de climă existent și fiecărei circumstanțe. Am lăsat în urmă cea mai mare parte a familiei noastre de animale și am mers să cucerim lumea. Privind în urmă, pare puțin probabil faptul că noi - maimuțe echipate necorespunzător pentru ocazie, resimțind frigul - am reușit să construim un zid de piatră de peste 8.850 de kilometri într-o zonă montană din nordul Chinei, am făcut poze pe suprafața Lunii și, peste toate astea, am făcut vraieste toată clima planetei noastre.

Am parcurs o călătorie lungă - în toate felurile, nu doar în termeni de timp. Pe drumul nostru din Africa până în momentul prezent, am făcut mai multe decât să descoperim locuri noi la care să ne adaptăm. Creierile noastre s-au schimbat și ele, de-a lungul timpului. Nu știm cu adevărat de ce, dar cei mai mulți oameni de știință sunt astăzi de acord că funcțiile intelectului nostru, precum gândirea, emoțiile, memoria și altele - definite împreună ca funcții

cognitive - s-au dezvoltat pe parcurs. La un moment dat, cu aproximativ 30.000 - 70.000 de ani în urmă, creierele noastre au început să funcționeze diferit. Dintr-un anumit motiv, am devenit mai deștepți. Funcțiile noastre cognitive îmbunătățite au creat cadrul pentru mulți pași cruciali pe care aveam să îi facem ulterior. Dar povestea noastră începe cu mult înainte să devenim atât de deștepți.

Destul de devreme în călătoria noastră de două milioane de ani până în prezent, o maimuță a descoperit că poate să schimbe un lucru pentru altul. Maimuța a învățat, de asemenea, că schimburile pot face reproducerea și viața în general mai ușoare. Cel mai probabil, la acel moment, maimuțele nu s-au gândit prea mult la acest aspect. Dar, pentru puțină vreme, viața a devenit cu siguranță ceva mai bună. O mică sămânță fusese plantată. Poate era posibil ca și alte lucruri să fie schimbate între ele.

012 Să încercăm să vedem ce s-a întâmplat *în realitate*. La început, nu părea să fie ceva cu adevărat entuziasmant. Câteva smochine și câteva nuci au trecut de la unii la alții. În termeni geografici, s-au mișcat pe o distanță scurtă, de la o maimuță la alta. Nimic remarcabil. Din punct de vedere fizic, fructele și nucile au rămas la fel. Maimuțele au rămas la fel ca înainte. Nimic nu a fost adăugat. Nimic nu a fost luat. Singurul lucru care s-a întâmplat a fost acela că niște produse care puteau fi mâncate au fost mutate dintr-un context - o maimuță - în altul. Dar fix acesta este punctul în care s-a întâmplat ceva ce avea să afecteze mai târziu întreaga planetă. Acel *ceva* este cel mai mic dintre elementele constitutive ale oricărei tranzacții de afaceri.

Acel *ceva* care s-a întâmplat a fost faptul că *ambele* maimuțe erau dintr-o dată mai bogate decât înainte.

Ambele simțeau că se află într-o situație mai bună decât cea anterioară schimbului.

Să deții *atât* nuci, *cât și* fructe, era mai bine decât să ai doar una sau cealaltă.

Și, de parcă nu era suficient, *niciuna dintre maimuțe nu era mai săracă*.

Aproape că pare prea bine ca să fie adevărat.

Un miracol.

Desigur, maimuțele noastre și sentimentele lor sunt lucruri inventate. De fapt, nu știm aproape nimic despre viețile de zi cu zi ale primilor oameni. Sunt lacune uriașe în ceea ce cunoaștem. Nu există surse scrise pe care să le putem consulta, iar specialiștii se contrazic în foarte multe privințe. În consecință, teoriile și ideile avansate la nivel academic sunt intens discutate. Am trăit în grupuri mici, care vânau și adunau hrană pentru a supraviețui - asta e ceva ce știm cu certitudine. Iar pentru povestea de față este suficient ca să avem un punct de pornire: oamenii preistorici trăiau în grupuri mici, nomade, vânau, culegeau și făceau obiecte de care aveau nevoie ca să supraviețuiască. Aceasta a fost dimensiunea vieților noastre pentru sute de mii de ani. De fapt, oamenii au trăit atât de mult timp în aceste condiții, încât mulți psihologi evoluționiști contemporani spun că motivul pentru care simțim presiunea și stresul își are originea în conflictul dintre lumea modernă și acea mentalitate de vânător-culegător. Psihologia umană și biologia sunt în continuare motoare economice importante. Evoluăm foarte lent din acest punct de vedere. În continuare vrem să mâncăm lucruri gustoase, să ne simțim bine și să trăim în confort.

013

Mica noastră poveste ne duce, de asemenea, către o altă idee importantă. La primul schimb, cel mai important lucru nu a fost reprezentat de obiectele schimbate în sine, ci de gradul de fericire rezultat în urma tranzacției. Acela este scopul economiei. Dacă ne putem imagina o modalitate de a măsura fericirea sau bucuria cuiva, e chiar rezonabil să credem că ambele primate erau mai fericite după schimbul nuci-smochine decât erau înainte. Nu ai nevoie de arheologie, psihologie evoluționistă sau orice altă ramură a științei ca să deduci că cei mai mulți oameni preferă „smochine și nuci“, nu „smochine sau nuci“. Rezultă, așadar, că un anumit grad de fericire sau bucurie este generat de schimbul unui lucru cu altul. Dacă ai vrea să fii ceva mai dramatic, ai putea spune că *ceva este creat din nimic* - ceva care produce o stare mai bună și mai valoroasă pentru cei implicați. Poate ar trebui să mai facem o observație înainte să lăsăm în urmă savana și să călătorim mai departe în timp. Primatologii spun că nicio altă specie de primate, cu excepția celei din care facem parte, nu face schimburi.

Este evident complicat să te alegi cu ceva dacă faci un schimb cu un cimpanzeu sau cu o gorilă. Ele nu fac schimburi în mod voluntar. Ar putea să-și fure lucruri între ele, în interiorul familiei. Poate că își oferă lucruri? Dar acest mod de a face schimburi reciproce pare să ne fie specific. Este unul dintre comportamentele care ne definesc ca oameni.

Drumul pe care l-am parcurs de la a fi vânători-culegători în sudul Africii către ceva asemănător cu stilul nostru actual de viață este, în cea mai mare parte, pierdut în timp. Totuși, știm câteva lucruri. Alte teorii sunt rezultatul a ceea ce am ghicit în baza studierii unor vase mici de lut și, recent, a analizelor ADN. Știm că a început cu o migrație la scară largă. La un moment dat, am plecat pe jos din Africa - în nord, spre Egipt, apoi în est și în vest, cu scopul de a popula lumea. Dar am rămas vânători și culegători. Am trăit în continuare în peșteri și am desenat graffiti-uri pe pereți. Unii oameni au făcut mici sculpturi drăguțe. Pe măsură ce ne-am răspândit pe glob, deplasându-ne pe jos, cu siguranță am mai dat la schimb niște lucruri, din când în când. Dar viețile noastre au rămas centrate în jurul vânatului, culesului și migratului. Din loc în loc, indivizii cu înclinații artistice au lăsat în urmă obiecte de mici dimensiuni. Au trecut sute de milenii.

Și, apoi, într-o zi, cineva a avut o idee. Am început să cultivăm pământul. În loc să ne mutăm atunci când fructele de pădure sau cerbii nu mai erau de găsit, am rămas în același loc. Am încetat să înfulecăm tot ceea ce găseam într-o anumită zonă înainte de a pleca din acel loc. Am început să domesticim atât animalele, cât și natura.

Apoi, în urmă cu aproximativ 5.000 de ani, în regiunea dintre fluviile Eufrat și Tigru, în care astăzi se află Irakul, a apărut Mesopotamia, prima civilizație a lumii. Agricultură a dat naștere unor progrese noi. Mai presus de toate, a însemnat sfârșitul vieții nomade pentru cei mai mulți dintre noi. Am dezvoltat așezări permanente și nu exagerăm dacă spunem că a început o eră nouă. Am inventat plugul. Am construit canale pentru irigații. Am inventat roata. Am început să scriem. Am început să facem calcule. Am strâns rezerve de grâne. Am construit orașe.

Orașele și schimburile merg mână-n mână. Erau o mulțime de oameni cu care să faci schimburi în orașele aglomerate ale Mesopotamiei. Primele orașe erau locuri de întâlnire pentru oamenii care ardeau de nerăbdare să facă schimburi. De fapt, schimburile sunt motivul pentru care există orașe. Caracteristica principală a unui oraș este aceea că are mulți oameni într-un spațiu restrâns. Cei mai mulți dintre ei sunt deschiși către comerț și schimburi. De asta sunt acolo. În acest fel, comerțul a trecut la un nivel superior. A devenit atât de avansat, atât de complex, încât nu am mai putut ține evidența celor care făceau comerț și a lucrurilor comercializate. Această situație a creat contextul pentru o altă inovație care avea să ne modeleze și să ne însoțească: am creat primele limbi scrise. Ele au apărut pentru - ați ghicit - comerț și contabilitate. Ca să ținem evidența tuturor schimburilor dintre diferite entități și ca să știm cine, ce și cui datorează ceva, am început să scrijem figurine mici pe table de lut. Am desenat un cap de bou și am decis că o amforă simbolizează vinul. Dar erau mulți boi și amfore, iar lutul se usca rapid. Așa că desenele au fost simplificate într-un sistem numit cuneiform.

015

Amuzant este că prima persoană menționată cu numele într-o scriere a fost un contabil pe nume Kushim. A trăit în orașul Uruk și a semnat pe o tablă de lut pentru o tranzacție cu grâu: „29.086 măsuri de orz, 37 de luni. Kushim“. Ceva chiar se întâmplase acolo. Maimuța noastră nomadă își pierduse cea mai mare parte din păr și devenise un rezident foarte organizat, îmbrăcat cu haine de oraș. El - dacă putem presupune că vorbim despre un „el“ în cazul lui Kushim - părea să fie genul căruia îi place berea. Optsprezece dintre tăblițele de lut ale lui Kushim au fost păstrate. Unele dintre ele conțin, pe o parte, cantitățile primite sau ceea ce astăzi numim debite. Pe verso se află ceea ce în urbanul modern numim credite: lucruri care sunt livrate. Există tăblițe de lut pe care, pe o parte, avem malț și hamei, iar pe cealaltă parte - ați ghicit - bere. Așadar, contabilul nostru Kushim era un orășean consumator de bere. Un hipster timpuriu. Munca lui implica, în cea mai mare parte, lucrul cu tăblițe de lut. Nimic împovărător; era o viață chiar bună. Lucrurile mergeau bine. Maimuța ajunsese departe.

Mutarea la oraș, în Mesopotamia, acum câteva mii de ani, era similară cu decizia oamenilor din zilele noastre care trăiesc la țară și se mută în orașe ca Lagos, Istanbul, Vancouver sau Shenzhen. Poți deveni cineva diferit față de părinții tăi. Pe scurt, reprezintă șansa la o viață mai bună. Sunt suficient de mulți alți oameni în oraș, așa că poți să te perfecționezi într-un domeniu la care ești chiar priceput. Ceva ce este dificil sau imposibil într-un sat sau zonă rurală cu doar câțiva rezidenți, unde cei mai mulți oameni sfârșesc prin a face câte puțin din toate.

016 Dacă ai migra către un oraș precum Uruk, ai putea să devii un muncitor necalificat, să sapi la canale de irigații, să construiești zidurile cetății, drumuri sau case; sau ai putea să devii slujitor, servindu-i pe rezidenții care au deja succes și un statut social ridicat. Poate ai putea să prestezi o muncă manuală, să produci bere sau amfore. Ca meșteșugar, ai putea să vinzi lucruri și să câștigi mai mult decât ai fi făcut-o dacă rămâneai în satul în care te-ai născut. Sau ai putea să te ocupi cu țesutul? Sau să fii comerciant, specialist în schimburi, făcând tranzacții cât e ziua de lungă. Dacă ai avea ghinionul să devii sclav, ți-ai putea cumpăra libertatea dacă economisești suficient de mulți bani - pe loc, fără vreo întârziere, potrivit legii Babilonului.

Probabil că primele orașe semănau cu orașele de astăzi, un talmeș-balmeș de oameni și piețe, uneori derutante și haotice. Dar, dacă privim dincolo de adunătura de oameni, animale și mirosuri dintr-un oraș al timpurilor vechi, am putea să găsim - într-o formă ușor rafinată - nenumărate situații, în egală măsură mici și mari, de comerț și schimburi. Și fiecare schimb de bunuri sau servicii a generat *valoare*. Ambele părți implicate au devenit ceva mai bogate decât erau înainte. Nu este de mirare că orașele au rămas relevante și au devenit mai mari. Într-un final, au devenit un fel de organism viu, generator de speranță și succes.

Acum, că știm câte ceva despre comerț și avem o idee despre ce poate să facă o piață pentru noi, ca oameni, poate că este momentul potrivit să înțelegem ce *nu este* o piață. O piață *nu este* ca pizza: o cantitate exactă dintr-un ceva care poate fi distribuit, dar care nu poate să devină niciodată mai mare. Dacă primești o

jumătate de pizza de la mine, atunci mie îmi mai rămâne doar o jumătate. Dacă iei toată pizza, eu nu mai am nimic, iar tu ai totul. E simplu să înțelegi că așa funcționează. Există doar o pizza și noi trebuie să ne batem pentru ea. Dacă unul dintre noi ia mai mult, celălalt are mai puțin. Și invers. Cu alte cuvinte, un joc cu sumă nulă. Dar piețele nu funcționează în felul acesta.

Miracolul este acela că *ambele* părți pot avea de câștigat. Un schimb poate să decurgă foarte bine dacă găsești persoana perfectă cu care să faci schimbul. Ar trebui să fie cineva care pune mare preț pe abilitățile tale sau pe lucrurile pe care le deții și care, de asemenea, se întâmplă să dețină ceva ce îți dorești la acel moment. Găsim o mulțime de oameni cu care să facem comerț în orașe sau în piețe. Este un motiv întemeiat pentru care utilizăm termenul economie de *piață*. Piața sau bazarul este acel loc magic în care totul se întâmplă, unde o persoană speră să-și îmbunătățească poziția. Cu cât piața este mai mare, cu atât mai mare speranța. În timp, orașele care le găzduiesc au devenit extensii mici sau, mai degrabă, mari ale piețelor.

017

Șansele de a găsi un partener cresc spectaculos în oraș, față de situația în care ai sta pe un drum rural lăturalnic, sperând că persoana potrivită o să apară. Sau, dacă ai sta într-o pădure, încercând să vinzi pâinea pe care ai copt-o. Până acum am vorbit doar despre economia trocului dintr-un oraș. Când adăugăm banii sau argintul ca metodă de plată în piață, șansele de a face tranzacții favorabile cresc de câteva ori.

În Mesopotamia, oameni au început să folosească bucăți de fir de argint ca metodă standardizată de plată, purtându-le într-o rolă și tăind bucăți de diferite lungimi de fiecare dată când aveau de făcut o plată. Atâta tot, tranzacția era încheiată. Mult mai ușor decât să târască un bou la piață ca să-l schimbe pe un coș cu pește proaspăt și câteva butoaie de bere. Cu atât mai mult în cazul în care berea valorează doar un sfert dintr-un bou, iar peștele abia face cât o limbă de bou. Folosind firul de argint cu toți oamenii de la fiecare colț de stradă din piață, pe parcurs au apărut noi oportunități pentru schimburi. Din ce în ce mai mulți oameni aveau de câștigat. Gradul de prosperitate era tot mai mare și lucrurile au

mers așa pentru o lungă perioadă de timp - de fapt, câteva milenii în Mesopotamia.

Prin urmare, piețele nu sunt un joc cu sumă nulă. Dacă ar fi fost așa, am fi renunțat la ele acum mult timp. În schimb, ambele părți implicate au de câștigat. Pizza este din ce în ce mai mare, ca să spunem așa - uneori chiar își dublează dimensiunea. În realitate, nu există o limită pentru cât de mult poate să crească. Poate fi suficient de multă pizza pentru toată lumea. *All you can eat!* Bufet deschis fără limită. Asta nu înseamnă că ambele părți câștigă la fel de pe urma tranzacției. În cele mai fericite cazuri, profitul este împărțit în mod egal, dar de multe ori o parte are de câștigat mai mult. Sau mult mai mult. Poate pentru că știe ceva ce cealaltă parte nu știe. Poate că pleacă de la început cu mai multe active și pot negocia mai dur, fără teama că vor rata tranzacția. Schimburile și tranzacțiile nu sunt corecte la nivel individual. Nu toată lumea este fericită de fiecare dată, dar majoritatea are parte de beneficii. De aceea orașele, bursele și piețele au rezistat și au înflorit de-a lungul mileniilor, în pofida supraaglomerării, mizeriei și epidemiilor. Mulțimile mari de oameni adunați în spații mici au reprezentat dintotdeauna ceea ce un urbanist contemporan ar defini drept o provocare.

Mai există un aspect al economiei - în speță comerțul și prosperitatea - pe care îl vom întâlni din nou și din nou de-a lungul istoriei. Surplusul a transformat modul în care ne trăim viețile. Adunând grupuri mari de oameni într-un singur loc, aceștia au început să facă schimb nu doar de idei, ci și de bunuri. Primele civilizații au apărut în orașe precum Uruk, Nineveh, Ur și Babilon cu artă, arhitectură, sistem de taxare, matematici, legi astronomie și poezie. Acum că oamenii nu mai erau nevoiți să își petreacă întreaga zi adunând mâncare, aveau timp și resurse pentru alte lucruri. Scrierea cuneiformă, care a început ca o modalitate de a ține evidența tranzacțiilor cu cereale, a conservat pentru noi și *Epopoea lui Ghilgameș*. Acest poem epic redă legenda Regelui Ghilgameș din Uruk, supererou și semizeu, și servește drept model pentru atât de multe povești și legende care i-au urmat. O mică idee, aproape evidentă prin propria-i existență, despre schimbul de

bunuri, a apărut și ea. Și a fost doar un indiciu cu privire la ce avea să urmeze.

Istoria Mesopotamiei și a orașelor ei sofisticate poate să ne dea câteva indicii și cu privire la lucrurile pe care piața nu le poate face. Această categorie include lucrurile care nu pot fi achiziționate prin comerț: lucrurile care sunt gratuite. Aerul este un exemplu. Sau apa mării. E cumva evident. Sunt pretutindeni și nu trebuie transportate într-o piață. Problema, totuși, este că, dacă ceva este gratuit, noi îl vom supraexploata. Luăm atât cât putem. Dacă e gratuit să poluezi, vom polua. De exemplu, nimeni nu deține aerul. Nu are preț. Și, dacă ceva nu are preț, nu există. Nici în Uruk, și nici în New York. Acesta este felul în care am trăit până în urmă cu câteva decenii.

Doar atunci când un economist britanic, pe nume Nicholas Stern, a stabilit un preț pentru schimbările climatice, factorii de decizie de la nivel global au început să fie atenți. Când *Raportul Stern* a fost publicat în anul 2006, a stârnit dezbateri intense pe tema amenințărilor asupra mediului înconjurător și a climei. Stern calculase că este mult mai ieftin să oprim schimbările climatice acum, decât să le lăsăm să continue. Consecințele încălzirii globale ar fi implicat costuri de cel puțin 5% sau poate chiar 20% din PIB-ul global. Asta înseamnă echivalentul a tot ceea ce este produs în lume, într-un an. Oprirea încălzirii globale ar costa 1%, iar 1% înseamnă mai puțin decât 20%. Asta ne-a făcut să ne trezim. În mod clar, clima și mediul înconjurător nu sunt lucruri gratuite.

Putem să facem o listă lungă cu toate modurile în care am exploatat natura. Mesopotamia, Babilonul și Asiria au avut sisteme agricole care erau dependente de irigarea artificială, cu ingenioase canale care tăiau peisajul pe diagonală. Pământul a înflorit. Dacă ai vizitat Irakul recent sau ai văzut reportaje la televiziunile de știri, știi că zona nu mai arată așa. Cu fiecare an care a trecut, apa s-a evaporat, lăsând în urmă depuneri de sare. Anul următor, încă o cantitate mică de sare. Și anul următor la fel. În timp, solul a fost deșertificat. Nici el nu era gratis. Este posibil ca plugul, inventat probabil de o cunoștință a contabilului Kushim, să fi fost parte din problemă. Aratul pământului crește recoltele pe termen scurt, dar